

3. Коновалова Н. А. Приемы организации пространства в современной архитектуре Японии // Вопросы всеобщей истории архитектуры. Выпуск 3, М., 2011.
4. Попкова Н. А. Философия Кисе Курокава: симбиоз природы и архитектуры // АМІТ. 2015. № 2(31).
5. Актуальные проблемы строительства, экологии и энергосбережения в условиях западной Сибири. Сборник материалов Международной научно-практической конференции, Том 3, Тюмень., 2014. – 232 с.
6. Kurokawa K. From the Age of Machine to Age of Life // ARCA 2006. №219 p.2-11.
7. Kurokawa, K. Each One a Hero: The Philosophy of Symbiosis / Transl. from Jap. Tokyo: Kodansha International Ltd., 1997. – 543 p.

Аннотация

В статье рассмотрена историческая основа становления метаболической теории. Выделены методы формирования архитектурно-планировочной структуры общественных зданий метаболического направления.

Ключевые слова: метаболизм, симбиоз, серая зона, капсула, траектория движения, оборотность.

Summary

This article describes historical background of metabolic theory formation. Formation methods of architectural-planning structure for public buildings in metabolic direction were highlighted.

Keywords: metabolism, symbiosis, a gray zone, capsule, trajectory, turnover.

УДК 72.025.4

Микола Орленко,
*президент корпорації «Укрреставрація»,
кандидат технічних наук*

ОБРАЗ УСПЕНСЬКОГО СОБОРУ В ДАВНЬОРУСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Анотація: стаття присвячена дослідженню Успенського собору на основі давньоруських легенд і літературних джерел. Показано, як образ об'єкта архітектури водночас стає витоком літературного твору, в результаті чого чіткий архітектурний опис замінюється емоційною літературною характеристикою. В літературному творі акценти зміщено від самого об'єкту

архітектури в бік емоційного опису процесу будівництва і характерів діючих осіб.

Ключові слова: література, об'єкт архітектури, Успенський собор.

Актуальність залучення літературних джерел для здійснення відтворення і реставрації об'єктів архітектури часів Київської Русі пояснюється браком креслень того часу і численними руйнуваннями, внаслідок яких пам'ятка постійно змінювала. На противагу спеціалізованим архітектурним описам об'єкта, опис цього ж об'єкта в літературі базується на принципово інших засадах, оскільки акцент зміщується від технічної характеристики в бік емоційної літературної характеристики, в якій головне місце займає не підрахунок кількості бань чи нав, конструктивні та планувальні особливості чи декор, а емоційний стан природи і людей під час сприйняття об'єкту архітектури, різні знамення чи таємничі явища, які супроводжують об'єкт архітектури протягом його існування. Саме тому літературний опис архітектурного об'єкта не може вважатись буквальною характеристикою пам'ятки і може залучатись в реставрації як допоміжне джерело [1-6]. Водночас в багатьох випадках саме літописні джерела є єдиним свідченням про архітектурний опис пам'ятки на певному історичному періоді.

Прикладом такого перетворення архітектурного опису в опис літературний є згадки про Успенський собор в давньоруських легендах [1].

Наукова новизна статті полягає в тому, що зведено в одному тексті літературні джерела, в яких вміщено описи Успенського собору, і порівняно отримані з них відомості з тими відомостями, які можна отримати в результаті археологічних досліджень та натурних обстежень.

Широковідома легенда про будівництво Успенського собору детально описана в “Києво-Печерському Патерику” [1]: “Прийшло з Царгорода четверо майстрів церковних, мужів вельми багатих, у Печеру до великого Антонія та Феодосія, кажучи: “Де хочете закласти церкву?” Вони ж відповіли їм: “Де Господь місце нарече!”. Ті ж кажуть: “Коли ж пророкували смерть свою, чому ж, місця не призначивши, стільки золота дали нам?”

В розділі “Слово про прихід майстрів церковних із Царгорода до Антонія і Феодосія” розповідається, як прийшли до святих Антонія і Феодосія четверо візантійських будівничих і розповіли дивну історію. Кожний з них рано-вранці на сході сонця, коли вони спали в своїх домівках, побачив вродливих янголів, які промовили: “Зве вас цариця до Влахерни” (тобто до церкви Богородиці у Влахернах в Константинополі). Будівничі “пішли, взявши з собою друзів та родичів своїх, і разом усі зійшлися, й усі слова Богородиці чули, й усі свідками були. І побачивши в церкві царицю, оточену безліччю воїнів, поклонилися їй”.

А вона промовила до них: "Хочу побудувати собі церкву на Русі, в Києві, і велю вам це зробити. Візьміть золота собі на три літа", і розповіла, що будівничі повинні прийти до Антонія і Феодосія Печерських. Богородиця сказала: "Сий, Антоній, тільки поблагословивши, відходить од світу цього навки, а Феодосій – на друге літо по ньому одійде до Господа. Ви ж візьміть скільки треба золота, а вшаную вас тим, чого не може дати ніхто: дам вам те, про що вухо не чує, і на думку людині не спадає. Прийду й Сама дивитись церкву і в ній хочу жити", дала майстрам мощі шести мучеників Артемія і Полієкта, Леонтія, Акакія, Арефи, Якова та Федора, і сказала: "Сіє покладіть в основу". "І сказала до нас: "Вийдіть назовні і побачте розміри її". І побачили церкву в повітрі". Перед очима вражених майстрів назовні в повітрі постало зображення церкви, аби знали вони, як її будувати. "І, повернувшись, поклонилися їй і питаємо: "О, пані, а яке ім'я дати церкві?" Вона ж відповіла, що "в Своє Ім'я хочу назвати". Вона ж сказала: "Богородична буде!"

Слід зауважити наступне: легенда не описує детально зовнішній вигляд церкви, випускаючи архітектурний опис і звертає увагу на емоційно-літературний опис подій, цитування слів дійових осіб, опис емоційного стану майстрів.

З рук Богородиці отримали грецькі майстри і намісну ікону, вона ж розповіла їм, за яким мірилом її будувати, і побачили вони Антонія і Феодосія, і отримали з їх рук золото за роботу. "Греки ж клятвено твердили, що "не лише од ваших рук золото взяли перед багатьма свідками, а й до корабля з ними вас провели. І по від'їзді вашому ще місяць пробули, збираючись у путь. А сьогодні десятый день, як покинули Царгород. Запитали у Цариці про розмір церкви, а вона й каже нам: "За міру поклала пояс Сина Мого, за Його велінням".

Вислухавши уважно греків, промовив святий Антоній, що благословенний прихід їх, оскільки сама Богородиця привела їх до Києва, а Антоній та Феодосій насправді ніколи не виїздили з свого краю, отже, все, що бачили майстри, то було Боже видіння. І одказав Антоній: "О, чада, великої благодаті Христос сподобив вас, бо ви є вершителями Його волі...Благословенний прихід ваш, і добру супутницю маєте, сію чесну ікону Госпожину. І та віддала вам, як обіцяла, те, що вухо не чує і на думку людині не спаде: того ніхто не може дати крім Тої й Сина її, Господа Бога і Спаса нашого Ісуса Христа, чий поясі вінець від варягів принесений був, мірою виявившись ширини й довжини, та висоти тої пречесної церкви ...

Греки ж зі страхом поклонилися святим і кажуть: "Хочемо побачити місце церкви". Антоній же і каже: "Три дні будемо молитись і Господь явить нам".

І тієї ночі, як молився він, явився йому Господь, кажучи: "Отримав ти Благодать переді Мною".

І в цій частині легенди опис архітектури не використовується, а сам храм перетворюється на центральний образ – уособлення Дому Божої Матері, що підкреслюється буквально процитованими репліками кожної з дійових осіб [1].

Для того, аби визначити місце для нової церкви, три ночі молився святий Антоній. Одного дня на всій землі була роса, а на місці майбутньої церкви – сухо, другого дня вся земля була суха, а на місці майбутньої церкви – роса, «третього ж дня, ставши на місці тому, помолвився і благословив місце те, і зміряв золотим поясом ширину й довжину. І, звівши руки до неба, сказав Антоній голосно: "Послухай мене, Господи, послухай мене! Щоб зрозуміли всі, що Ти хочеш цього!" І зразу спав вогонь із небес, і спалив усі дерева та тернину, і, росу висушивши, просіку сотворив, подібну до рову. Ті ж, що були зі святим, упали, як мертві.

І звідти початок тої Божественної церкви" [1].

Богородична церква була закладена в 1073 році. Сам князь Святослав, син Ярослава Мудрого, своїми руками копав рів під фундаменти і надав щедрі пожертви на новий храм, ще 100 гривень золота.

В цій частині легенди детально описуються божественні знамення і ті сторичні факти, які, на думку літописця, свідчили про виняткове значення Богородичної Успенської церкви.

Багато чудес супроводжувало будівництво Богородичної церкви, збудованої з використанням золотого пояса Шимона. Через десять років після смерті святих Антонія та Феодосія прийшли до ігумена Печерського монастиря Никона іконописці з Царгорода і розповіли те, що святі Антоній і Феодосій заплатили їм золото і найняли розписати церкву. "Прийшли з того ж Богохранимого града Костянтинового до ігумена Никона писці іконні, кажучи: "...хочемо з тобою судитися: нам показували малу церковку. І її розписувати підрядились перед багатьма свідками. А ця церка занадто велика. Ось, візьміть ваше золото, а ми повернемось до Царгорода!" І відказав ігумен: "Які з себе були ті, котрі найняли вас?" Писці ж описали вигляд та образ, і імена назвали Антонія та Феодосія! І каже їм ігумен: "О, чада! Не можу вам показати їх, бо ще десять років тому пішли зі світу цього, і, непрестанно молячись за нас, невідступно охороняють цю церкву і оберігають вий монастир, і думають про насельників його". І, почувши це, греки вжахнулись відповіді; привели чимало інших купців, греків та обезів (грузинів), котрі разом із ними їхали. І сказали: "При них підряджались, взявши золото з тих рук! А ти не хочеш нам показувати їх. Коли ж представились, то покажи нам образ їхній, аби і ці бачили, чи ті є." Тоді ігумен виніс перед ними їхню ікону. Побачили ж греки та обезі

образи їхні й поклонилися, кажучи, що “воістину! Віруємо, що живими є й по смерті, і можуть допомагати та рятувати, і затупатись за тих, хто вдається до них!”. І подарували монастиреві мусію (смальту), яку привези на продаж. Нею оздобили Святий Вівтар.

Побачивши “церкву цю на висоті”, іконописці “розгнівавшись, що занадто велика є, хотіли повернутись вниз до гирла”, а згодом додому, незадоволені платнею, але “тої ж самої ночі була буря велика на ріці (на Дніпрі)...опинилися біля Треполя, і лодія сама йшла проти течії, ніби якась сила тягла її. Наступної ночі знову бачили цю церкву і чудесну ікону намісну, котра казала нам: ”Люди! Чому дарма метаєтесь, не корячись волі Сина Мого та Моїй? Коли Мене і не послухаєтесь, і втекти захочете – всіх вас взявши, та й з лодією, поставлю в церкві Моїй. І знайте також те, що звідти не вийдете, але тут, у монастирі моєму, постригшись, і життя своє закінчите. І я вам дам милість у майбутньому віці задля його засновників Антонія та Феодосія!”. ... на завтра, вставши, хотіли тікати вниз, і багато трудилися, гребучи, а лодія вгору йшла супроти того.... Підкорившись волі та силі Божій, віддалися їй, і скоро під монастирем сама лодія пристала”.

Покаялась в гріхах іконописці і залишились в Печерському монастирі. “І по тому вони життя своє закінчили в чернецтві у Печерському монастирі і покладені у своєму печерному притворі” [1].

Як сказано в “Києво-Печерському Патерику”, золотим поясом Шимона пізніше був зцілений князь Володимир Мономах, який, одужавши, за цим божественним мірилом і зразком побудував церкву в Ростові. “Тоді Володимир хворів, і тим поясом золотим обкладений бувши, негайно здоровим став...”Син же Володимира Мономаха Георгій збудував за таким же мірилом церкву в Суздалі” [1].

Для порівняння, можна побачити, як в кількох рядках про ці ж емоційно викладені події написано в історичних джерелах. Як писав в 1826 році Київський митрополит Євгеній Болховітінов, “После заложения храма в 1073 г. строительство собора началось лишь в 1075 г... В 1083 году пришли иконные писцы...; а греческие купцы тогда же привезли и мозаику на украшение церкви...” [6, с.17].

ВИСНОВКИ

Таким чином, маємо зазначити, що легенда, яка присвячена по суті опису процесу будівництва об'єкта архітектури, формується не за взірцем архітектурно-історичного опису, а за взірцем літературного твору. В ній є зав'язка (явлення янголів і Богородиці грецьким будівничим), кульмінація – молитва святого Антонія на протязі трьох днів і розв'язка – завершення будівництва церкви Успіння Богородиці і її в інтер'єрі прикрашення фресками і

мозаїками. На прикладі цього опису об'єкта архітектури в літературному творі і в історичних хроніках наочно видно, що є важливим для викладення в кожному з них. В літературних описах рідко можна знайти точний архітектурний опис (пересічний читач навряд чи зможе скласти уяву про розміри церкви на основі одного слова “велика”, так само як мало він уявляє розміри пояса Шимона – мірила для Успенської церкви), натомість там можна знайти детальні описи історичних осіб, які приймали участь в процесі будівництва [1-6]. Отже, порівняно з археологічними та натурними обстеженнями літературні джерела не відзначаються технічною достовірністю, однак дають уяву про розмір храму (великий, малий), його декорування (смальта, фреска), модуль будівництва (пояс Шимона), кількість куполів, тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Киево-Печерський Патерик / Редакція Д. Абрамовича. – К., 1930.
2. “Киевская Старина”. – Июнь. – 1886. – С.303.
3. “Киевская Старина”. – Январь. – 1887. – С.191.
4. КПЛ.КВ. А-368. Описи Хранящимся в Лаврской Ризнице Древностям не принадлежащих к Богослужению, Материалам и Древним Актам. – 1875 г.
5. Пам'ятка архітектури охор. №4/1. Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник. Пам'ятка архітектури XI-XIX ст. Успенський собор Києво-Печерської Лаври. Історична довідка. – К., 1998.
6. Сіткарьова О.В. Успенський собор Києво-Печерської Лаври. – К., 2000.

Аннотация

Статья посвящена исследованию Успенского собора на основе древнерусских легенд и литературных источников. Показано, как образ объекта архитектуры одновременно стает источником литературного произведения, в результате чего четкое архитектурное описание заменяется эмоциональной литературной характеристикой. В литературном произведении акценты смещены от самого объекта архитектуры в сторону эмоционального описания процесса строительства и характеров действующих лиц.

Ключевые слова: литература, объект архитектуры, Успенский собор.

Annotation

The article was devoted of research the Dormition Cathedral at the base of legends of Kyivan Rus and literary sources. Was shown such as the image of architectural object became both the source of literary work and in result the clear architectural description replace the emotion literary characteristic. In literary work the accents were displaced from the architectural object to emotion description of building process and people's characters.

Key words: literature, architectural object, Dormition Cathedral.